

Bolvári-Takács Gábor

Magyar Táncművészeti Főiskola, Elméleti Tanszék

A táncművészképzés intézményesülésének művészetpolitikai és pedagógiai tényezői (1948–1950)

E közlemény célja annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek során Magyarországon megteremtődtek és kialakultak az intézményes táncművészképzés feltételei. A tánc történeti környezet rövid áttekintése után, az előzmények között, azon intézményekről szólnunk, amelyek működése a címben jelzett időszakban fejeződött be. A kísérletek keretében a negyvenes évek végén alakult, de hamarosan meg is szűnő iskolákról lesz szó. Végül az eredmények fejezetben a szóban forgó periódusban létrehozott és – átalakulásokkal bár, de – ma is működő intézményeket tárgyaljuk. (1)

Bevezető

A magyar táncművészetet a 20. század első felében az intézményesedés hiánya jellemezte, ellentétben például a zenei közélettel, amelyben a Zeneakadémia, az Operaház vagy a Székesfővárosi Zenekar meghatározó szerepet játszott (vesd össze: *Ujfalussy*, 1975; *Staud*, 1984; *Aradi és Mesterházi*, 2008). A két világháború között állami felelősségvállalás e téren sem ideológiai, sem jogszabályi, sem finanszírozási szempontból nem létezett. A magántánciskolák működése nem oktatási, hanem rendészeti ügy volt. Az 1946-tól kibontakozó szabadművelődési korszak eredményeit az állampárti hatalmi struktúra fokozatos térnyerése néhány év alatt felszámolta, és 1948–49-től nyilvánvaló jelei mutatkoztak a kommunista párt közvetlen, politikai beavatkozásának. E folyamat markáns eleme volt az intézményesedés megindulása (oktatási intézmények, társulatok, társadalmi szervezetek, szaksajtó) (vesd össze: *Maács*, 1992). A tendencia elsősorban a szovjetunióbeli állapotokat tükrözte, de az is tény, hogy az akkori kultúrpolitika sokszor doktriner és voluntarista döntései egy tömegeket vonzó és mozgató művészeti ág elterjedését segítették elő.

Kultúrpolitikai szempontból kulcsfontosságú tényező volt a Népművelési Minisztérium létrehozása. A legfőbb pártideológus, Révai József vezetésével 1949-ben felállított tárca egyértelmű üzenete volt, hogy a pártvezetés elegendő erőt érez a nyílt eszmei-ideológiai harc felvételéhez a még létező polgári értékekkel szemben. Az 1949. június 11-én kihirdetett, új minisztériumok szervezéséről és a kormány átalakításáról szóló 1949. évi XV. törvény indokolása szerint „a magyar népi demokrácia életében mind gazdasági, mind társadalmi téren bekövetkezett döntő változások természetszerűen megkívánják az államszervezet megfelelő átalakítását is. [...] A népi demokráciák kultúrpolitikájának alapelve a népművelés eddig ismeretlen mértékű fokozása, és a nép kulturális felemelkedésének intézményes megszervezése. Ez a feladat megkívánja, hogy az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos állami feladatok ellátására külön szervet, népművelési minisztériumot létesítsünk.” (*Törvények...*, 1950, 74. o.) A központi pártlapban, a *Szabad Népben* már másnap köszöntő cikk látott napvilágot, méltatva az önálló kulturális tárca

létrejöttét és az új miniszter, Révai József személyét. A szerző kifejtette, hogy az új minisztérium létrehozásának indoka többek között az aránytalanság a kulturális fejlődés és a meglevő intézmények teljesítőképessége között (K. P., 1949. 06. 12.; a folyamatról részletesen lásd: *Bolvári-Takács*, 2002).

A kulturális élet fokozatos átpolitizálódásával párhuzamosan újrarendeződtek a táncszakma belső viszonyai is. A folyamat részletes elemzésére most nincs hely, ezért erős leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy a 20. század eleje óta jelen levő mozdulatművészet mint „burzsoá” műfaj lényegében megsemmisült, de legfőbb képviselői, mint látni fogjuk, más műfajokban működtek tovább. A néptánc – új együttesek alakulásával és új koreográfusok színre lépésével – soha nem látott mértékben nyert teret, a balett pedig – az Operaház repertoárjának átalakulásával összhangban – új kihívásokkal szembesült és ennek megfelelően átalakult (vesd össze: *Vályi*, 1969; *Dienes* és *Fuchs*, 1989).

Az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam újjászervezése 1945-ben történt meg. Az intézmény – ellentétben a korábbi tanfolyammal, amelyben az állami szerepvállalás csak a vizsgáztatásra terjedt ki, maga az oktatás a magániskolákban folyt – önálló, három éves tantervű képzést nyújtott. A mozdulatművészek komoly szakmai terveket szőttek, táncművészeti főiskola felállítását kezdeményezték. A szabadművelődés korszakának ígéretes légköre azonban hamarosan szertefoszlott. A műfajt támogató Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter –akinek felesége, Kemény Zsuzsa, maga is mozdulatművész volt – befolyása fokozatosan csökkent, végül leváltották. Az ekkorra már kifejezetten kapitalista csökevénynek minősített mozdulatművészet korábbi sikerei senki sem érdekelték, s a belügyminiszter az 1948/49-es tanév végével megszüntette a Tanfolyamot.

Előzmények

Az előzmények között először az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamról kell szólnunk. A nyugat-európai és amerikai hatásra a 20. század első évtizedeiben Budapesten megnyílt mozdulatművészeti magániskolák között a három legjelentősebb irányzatot a Bess Mensendieck-féle női torna alapján álló Madzsar Alice (alapítva: 1912), az Isadora Duncan-féle szabadtánc irányzatot képviselő Dienes Valéria (alapítva: 1914), valamint az Emile Jaques-Dalcroze-féle ritmikus tornát adaptáló Szentpál Olga (alapítva: 1919) iskolái jelentették meg. A magániskolák által kiadott bizonyítványok felhasználhatóságát azonban ellehetetlenítette a Testnevelési Főiskola 1925. évi megalapítása, mert a belügyminiszter az iskolák működési engedélyét a vezetőik főiskolai végzettségéhez kötötte. Ezért az iskolák 1928-ban, Mozdulatkultúra Egyesület néven, érdek-képviselési szervet hoztak létre. Ennek révén sikerült kivívni, hogy a belügyminiszter 1929-ben rendeletet

alkosson a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam elismeréséről, amely 1942-ig zavartalanul működött (vesd össze: *Dienes*, 2005).

Az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam újjászervezése 1945-ben történt meg. Az intézmény – ellentétben a korábbi tanfolyammal, amelyben az állami szerepvállalás csak a vizsgáztatásra terjedt ki, maga az oktatás a magániskolákban folyt – önálló,

hároméves tantervű képzést nyújtott. A mozdulatművészek komoly szakmai terveket szöttek, táncművészeti főiskola felállítását kezdeményezték. A szabadművelődés korszakának ígéretes légköre azonban hamarosan szertefoszlott. A műfajt támogató Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter – akinek felesége, Kemény Zsuzsa, maga is mozdulatművész volt – befolyása fokozatosan csökkent, végül leváltották. Az ekkorra már kifejezetten kapitalista csökevénynek minősített mozdulatművészet korábbi sikerei senkit sem érdekeltek (Vitézy, 1950, 1951), s a belügyminiszter az 1948/49-es tanév végével megszüntette a tanfolyamot. Az indoklás szerint „A tánc és mozdulatművészet színvonalának emelése, valamint a tánc és mozdulatművészet képzés folyamatosságának biztosítása érdekében a vallás és közoktatásügyi miniszter az 1949/50. tanévre tánciskola létesítését határozta el.”. A VKM-ben valóban tervezték az iskola felállítását, de a politikai események 1949-ben lehetetlenné tették az eredeti terv megvalósítását. Ezt felismerve a Mozdulatkultúra Egyesület 1949. április 25-én fel is oszlatta önmagát, s egykori tagjai más táncműfajokban helyezkedtek el (vesd össze: Fuchs, 1990; Lenkei, 2001).

A következő intézmény a Magyar Királyi Operaház Balettiskolája. A két világháború között a táncművészet terén önálló, közvetlen állami alapítású iskola nem létezett. A képzés első, közvetetten államilag szervezett formáját az Operaház biztosította, amikor 1937-ben Nádasi Ferenc vezetésével saját balettiskolát hozott létre. Nem vadonatúj kezdeményezésről volt szó, hiszen táncos utánpótlás-nevelés az Operában a korábbi években is folyt, Kőszegváry Margit táncitanítónő révén. Nádasi Ferenc belépése azonban szervezeti és minőségi változást jelentett. Erről Márkus László (Márkus, 1940–1941) operaházi igazgató pár évvel később így írt: „Az utánpótlás nevelést is sikerült megoldanunk azzal, hogy megnyertük a méltán jó hírű táncpedagógust, Nádasi Ferencet balettiskolánk vezetésére [...] e pár év alatt az addig volt 3 magántáncos helyett ma 16 fiatal férfitáncosunk van, mind a magunk nevelése és klasszisuk olyan, hogy tavaly a milánói Scala tőlünk kért kölcsön férfitáncosokat az *Igor herceg* ottani bemutatójára.” Nádasi balettmesteri munkássága meghatározó jelentőségűvé vált a hazai balettművészet történetében. Jól illusztrálja ezt, hogy az 1965-ig Kossuth-díjjal kitüntetett balettművészek – a koreográfus Harangozó Gyula kivételével – egykor valamennyien Nádasi-növendékek voltak (Bolvári-Takács, 2009a). A szakmai képzés mellett az Operaház gondoskodott a négy évfolyamos elemi oktatásról, állami tanítónő alkalmazásával. A polgári – vagy ennél magasabb – iskolai végzettséget a növendékek azonban csak magánúton szerezhették meg (Bogdány, 1970). Az operai balettiskola előnye tehát nyilvánvaló volt: a saját utánpótlás-nevelés máshoz nem hasonlítható eredményeket hozott. Ugyanakkor hátrányként jelentkezett a közismereti oktatás minimális szintje, illetve a további létszámbővítés korlátozottsága. Ez különösen az 1940-es évek végétől, a szovjet balettek térhódítása nyomán vált akut problémává.

Kísérletek

Az első kezdeményezés még az Ortutay által támogatott mozdulatművészeti lobbizás hatására indult. A Testnevelési Főiskolán 1947-ben indított táncnevelési szak deklarált célja az általános iskolai testnevelés bővítése volt. A kezdeményező Szentpál Olga és Ortutay (Kemény) Zsuzsa ennek megoldását a mozdulatművészet testnevelő-képzésben való megjelenítésében látta. Szentpál Olgát 1947 végén ki is nevezték tanárnak, ő azonban a Színművészeti Főiskolán betöltött hasonló állása miatt hamarosan lemondott, s helyette 1948 őszén Rábai Miklós került a tanszékre, aki 1950-ig, az Állami Népi Együttes létrehozásáig maradt státuszban. Tanított még a balettművész Géczy Éva, valamint a mozdulatművész Berczik Sára és Duka Margit. A politikai körülmények radikálisan megváltoztak s a főiskola belső szabályozása is a folyamatos reformok állapotában volt, így a szak belső szervezeti és tanulmányi viszonyainak lefektetése elmaradt. Nem csoda tehát, hogy az 1947-ben a táncnevelési szakra felvett hallgatók e címen soha nem kaptak diplomát, s

vagy kiestek, vagy szakot váltottak és testnevelő tanárként végeztek. A táncnevelési szak 1950-re elhalt. Utóéletéről annyiban beszélhetünk, amennyiben a művészi torna, illetve a ritmikus gimnasztika később helyet kapott a testnevelőképzésben (Lenkei, 2007).

Időben a második kísérlet az 1949–50-ben fél tanévet megélt Táncművészeti Iskola. A Népművelési Minisztérium Pártkollégiuma 1949. november 8-i ülésének napirendjén szerepelt a *Javaslat a Táncművészeti Szakiskolára* című előterjesztés, amelyben kifejtették: a felszabadulás után hatalmas lendülettel újjászülő tánc kultúra művelőinek nincsenek szakmailag és ideológiailag képzett vezetőik, ezért a tánc iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés szükségessé teszi, hogy a táncoktatást intézményessé fejlesszék. Minthogy a gyermekek táncképzése magániskolákban vagy az Opera balettkisiskolájában történik, szükséges egy olyan iskola, ahol a gyermekek rendes iskolai munkájuk elvégzése mellett államilag ellenőrzött szakképzést kapnak. Emellett a tehetséges felnőttek számára a középfokú táncsoportvezető képzést szükséges indítani.

A cél tehát egyértelmű volt: a minisztérium mind a táncosképzés megalapozásában, mind a táncegyüttesek működtetésében lépni kívánt. Módszertani szempontból természetesen szóba sem jöhetett a mozdulatművészek által korábban javasolt Táncművészeti Főiskola terve, ehelyett a szovjet metodikájú tananyag került előtérbe, hiszen az iskola hétéves képzési idejű alapfokú táncművészeti és három éves képzési idejű középfokú táncoktatóképző tagozatból állt. A Pártkollégium jóváhagyása után Révai 1949 decemberében kiadta az erről szóló rendeletet. (2) Az iskola igazgatójának és balettmesternek a Szentpál-tanítvány Lőrinc Györgyöt nevezték ki, további tanároknak Hidas Hedviget (balett), László Bencsik Sándort (néptánc) és Szentpál Olgát (történelmi társastánc). Az iskolában 1950 januárjában megindult, azonban ténylegesen csak fél tanéven át működött az oktatás. 1950 nyarán ugyanis a legfelső pártvezetés jóváhagyta az Állami Balett Intézet megalapításának tervét, amely ősszel – az Operaház Balettkisiskolája és a Táncművészeti Iskola összevonásával – megnyitotta kapuit. A Táncművészeti Iskolában folyó képzés tehát értékelhetetlenül hamar lezárult, illetve más intézményben élt tovább (vesd össze: Bolvári-Takács, 2009b).

Megoldások

Időben először a Színház- és Filmművészeti Főiskola 1949-ben jogszabályban is megerősített Táncfőtan szakáról kell szólnunk. 1945-ben a nagyszabású fejlesztési elképzelésekkel rendelkező Hont Ferenc lett az akkori nevén Színművészeti Akadémia igazgatója. A megváltozott képzési igényeket főiskolává történő átszervezéssel, valamint új oktatási egységek, többek között táncművészeti tanszék létrehozásával kívánta megoldani (Nánay, 2005, 159–161. o.). Bár az elképzelések jó része papíron maradt, több fontos területen sikerült előrelépnie. Az akadémiát 1948. január 1-jével Országos Magyar Színművészeti Főiskolává szervezték át (a folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács, 2009c). Megindult a táncrendező szak, amelynek vezetését Szentpál Olga látta el, aki 1924–35-ben már tanított a színi akadémián. A néptáncsoportok számának ugrásszerű növekedése, valamint a szovjet hatás erősödése miatt azonban itt is képzési modellváltás vált szükségessé, erősödött a balett-technika és a néptáncoktatás. 1948-tól kapcsolódott be a tanításba Géczy Éva, Lőrinc György, a szintén Szentpál-tanítvány Merényi Zsuzsa, valamint az egykor Dienes Valéria köréhez tartozó néptánc-koreográfus, Molnár István (Csillag, 1964, 318–323. o.). A főiskola kiadásában 1951-ben megjelent balettmódszertant Lőrinc György jegyezte, aki köszönetet mondott Klavgyija Armasevskaja balettmester-nőnek az 1949/50. tanévben Budapesten tartott, hat hónapos tanfolyamért (Lőrinc, 1951, 1–3. o.). A Színház- és Filmművészeti Főiskola 1949-es szervezeti szabályzata a táncrendezőket a színházi rendezői tanszakhoz sorolta (3), de a szak 1950 után erőteljesen eltolódott a színházi és néptánc-koreográfusok képzésének irányába. Az immár Táncfőtan szak

munkatervét Szentpál Olga 1951-ben még kidolgozta (*Nánay*, 2005, 206–208. o.), de a következő évben megvált a főiskolától, s helyét Merényi Zsuzsa, majd az ő távozása után Ligeti Mária vette át. A távozók az Állami Balett Intézethez kerültek, ahová fokozatosan áttérhelődött a táncművészképzés teljes spektrumának képzési feladata. A Táncfőtan szak formálisan 1958-ig létezett, koreográfus szak viszont – különösen az 1971. évi, egyetemi jellegű főiskolává történő átszervezés után – később több ízben is indult.

A megoldások második lépése az Állami Balett Intézet 1950. évi létrehozása volt, eredetileg válaszként az akkori kultúrpolitika egyik nagy kihívására. Az Operaház balett-repertoárjának átalakulása, elsősorban a szovjet balettek megjelenése olyan balettkart igényelt, amelyet a korábbi módszerekkel sem minőségben, sem elegendő létszámban nem lehetett kiképezni. A kihívásra adott válasz a művészetoktatási modellváltásban rejlett, s ehhez mintául szovjet metodika szolgált: az Agrippina Vaganova leningrádi balettmester által kidolgozott, és 1934-ben könyv formában is megjelent balettmódszertan. A táncművészképzés végleges megoldása olyannyira fontos volt a népművelési tárcát vezető Révai számára, hogy az Állami Balett Intézet alapításának ügyét az MDP legfontosabb szerve, a Politikai Bizottság elé vitte. Az előkészítő iratokból kitűnik, hogy a tárca szerint a hazai balettművészet az utóbbi időben sokat fejlődött, de az Operaház, amelynek feladata lett volna az utánpótlás nevelését végezni, erre nem bizonyult alkalmasnak. A 8–12 éves növendékek reggeltől késő estig a színházban tartózkodtak, tehát iskolai nevelésükről jóformán egyáltalán nem gondoskodtak. S bár az 1949 végén alapított Táncművészeti Iskola képzési rendje is szovjet mintán alapult, az iskolában szintén nem tudták biztosítani a növendékek számára a zavartalan tanulási feltételeket, nem volt például kollégiumi hely. A tánctanulás egyik alapfeltétele ugyanis az egy épületben elhelyezett iskola, menza és kollégium. A növendékek külterületekről, vidékekről jártak be a Táncművészeti Iskolába, más helyen folytatták általános iskolai tanulmányaikat, az állandó utazgatás elvette idejüket, rendszertelenné tette étkezésüket, fizikailag kimerítette őket. Ezt a pedagógiai és erkölcsi szempontból egyaránt tarthatatlan állapotot Állami Balett Intézet létesítésével javasolták megoldani, amely megfelelően gondoskodik a 8–17 éves növendékek szakmai és közismereti oktatásáról. Ugyancsak az intézet fogja ellátni esti tagozatában a táncsoport-vezetői oktatását (bár az akkori terv szerint ezt fokozatosan átadta volna a Színház- és Filmművészeti Főiskolának).

A PB 1950. június 29-ei ülésén a javaslat zöld utat kapott, így az Állami Balett Intézet 1950 szeptemberében, lényegében pártutasítás alapján, megnyitotta kapuit. Az alapító jogszabály csak 1951 februárjában (!) jelent meg, miután a Minisztertanács 1951. február 23-án jóváhagyta. Az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló 54/1951. (II. 25.) M. T. rendelet kimondta, hogy „a klasszikus balett-tánc legfelsőbb fokú oktatására az Állami Operaház balettkolájának és a Táncművészeti Iskolának egyesítésével, a népművelési miniszter felügyelete alatt, Állami Balett Intézetet kell létesíteni, amelynek feladata szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják.” Az új iskola az Operától és a Táncművészeti Iskolától átvett 100 régi, valamint 40 új növendék oktatását kezdte meg. Az alapító igazgató Lőrinc György lett, Nádas Ferenc balettmesterként és a klasszikus balett munkaközösség vezetőjeként dolgozott tovább. A meghatározó jelentőségű mesterek között kell megemlítenünk Hidas Hedviget és Merényi Zsuzsát. Az előbbi Lőrinc György után, 1961–72-ben az ÁBI igazgatója, az utóbbi pedig 1955-től a pedagógusképző tanszak vezetője volt. A középfokú intézményként létrehozott ÁBI neve és státusa a későbbi években fokozatosan módosult. 1975-től felsőoktatási jellegű intézmény lett, 1983-ban – továbbra is Állami Balett Intézet néven – főiskolává szervezték át, majd 1990-ben a neve is megváltozott. Az immár Magyar Táncművészeti Főiskola 2006 óta BA- és MA-képzést egyaránt folytat (részletesen lásd: *Bolvári-Takács*, 2000a, 2000b).

Összegzés

Rövid áttekintésünk alapján látható, hogy a hazai táncművészeti oktatás saját fejlődési úton járt, amelyben többféle kísérlet és kezdeményezés után fokozatosan megszilárdult a felsőoktatási jelleg. Az 1945 utáni változások során elsorvasztották a mozdulatművészetet, új alapokra helyezték a néptáncot, és szovjet minta szerint megerősítették a klasszikus balettet. Mindebben közvetlenül érvényesült a párt művészetpolitikája. A változó intézményrendszerben a régi értékek átmentését, illetve a tehetségek nevelését általában ugyanazok biztosították: az új helyzethez alkalmazkodó, kiváló művészpedagógus-egyénségek.

Jegyzet

(1) A közlemény előadásként hangzott el a III. Miskolci Tani-tani Konferencián, 2010. január 29-én. A kutatómunkát az NKA Táncművészeti Kollégiuma (1502/79) és az OTKA (K 81672) támogatta.

(2) 8.399/1949. (XII. 10.) Np. M. sz. rendelet Táncművészeti Iskola szervezése, szervezési szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában.

(3) A minisztertanács 4.307/1949. (XI. 5.) M. T. számú rendelete a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában.

Irodalom

Aradi Péter és Mesterházi Gábor (2008, szerk.): *Hang-szálak. Nemzeti Filharmonikus Zenekar 1923–2008*. Nemzeti Filharmonikus Zenekar, Énekkar és Kottatár, Budapest.

Bogdány Ferenc (1970): Táncművészet és műveltség. In Lugossy Emma (szerk.): *Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve*. Állami Balett Intézet, Budapest.

Bolvári-Takács Gábor (2000a): Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése. *Jogtudományi Közöny*, 54. 3. sz. 104–108.

Bolvári-Takács Gábor (2000b): Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei. *Kritika*, 31. 8. sz. 26–28.

Bolvári-Takács Gábor (2002): Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása. *Zempléni Múza*, 2. 4. sz. 14–26.

Bolvári-Takács Gábor (2009a): Kossuth-díj tánclepben. A magyar táncművészet kiválóságai. *Táncművészet*, 40. 1. sz. 27–29.

Bolvári-Takács Gábor (2009b): A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben. *Táncstudományi Közlemények*, 1. 2. sz. 51–60.

Bolvári-Takács Gábor (2009c): A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben. *Valóság*, 52. 4. sz. 83–104.

Csillag Ilona (1964, szerk.): *A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Dienes Gedeon (2005): *A mozdulatművészet története*. Orkesztika Alapítvány, Budapest.

Dienes Gedeon és Fuchs Livia (1989, szerk.): *A színpadi tánc története Magyarországon*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest.

Fuchs Livia (1990): Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. In: Péter Márta (szerk.): *Táncművészeti Dokumentumok 1990*. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest. 67–93.

K. P. (1949. 06. 12.): Az új magyar kultúra minisztériuma. *Szabad Nép*, 4.

Lenkei Júlia (2001): A Mozdulatművészeti Tanítóképzőtől a Balettintézetig. *Kritika*, 32. 2. sz. 28–31.

Lenkei Júlia (2007): Volt egyszer egy táncnevelési szak. In Gajdó Tamás (szerk.): *Színház és politika. Színház-történeti tanulmányok, 1949–1989*. Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, Budapest. 19–43.

Lőrinc György (1951): *A klasszikus balett iskolák első három évfolyamának tanjegyzete*. Klavdia Armaszevszkoja, a Moszkvai Nagy Színház művésznőjének útmutatásai nyomán, Szentpál Olga, Hidas Hédi és Szalay Karola közreműködésével. Kézirat gyanánt. Színművészeti Főiskola, Budapest.

Maác László (1992): Rendszerváltások a magyar tánc kultúrában. In Maác László (szerk.): *Táncstudományi Tanulmányok 1990–1991*. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest. 7–25.

Márkus László (1940–1941): Az Operaház mélyen tisztelt bérlohihez. In: *A Magyar Királyi Operaház évkönyve, 57. játékév*. Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest. Melléklet, 5.

Nánay István (2005): *Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészképzés*

száznegyven éve. Színház- és Filmművészeti Egyesület, Budapest.

Staud Géza (1984, szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. Zeneműkiadó, Budapest.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949. (1950) Budapest.

Ujfalussy József (1975, szerk.): *A Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola 100 éve*. Zeneműkiadó, Budapest.

Vályi Rózi (1969): *A táncművészet története*. Zeneműkiadó, Budapest.

Vitányi Iván (1950): A mozgásművészetről. *Táncoló Nép*, 2. október–december, 10–11.

Vitányi Iván (1951): A mozgásművészetről tartott ankét eredményei. *Táncművészet*, 1. 1. sz. 28–30.

A Gondolat Kiadó könyveiből